

БІЛЬ ПАМ'ЯТІ

навчально-методичний посібник до виставки
«Голокост від куль: масовий розстріл євреїв
в Україні у 1941—1944 рр.»

Київ
2011

ПЕРЕДМОВА

Цей навчально-методичний посібник створено до виставки «Голокост від куль: масовий розстріл євреїв в Україні у 1941–1944 рр.», підготованої «Меморіалом Шоа» (Mémorial de la Shoah, Париж, Франція). Перша в Україні експозиція цієї виставки відбудеться у м. Києві у вересні 2011 року.

Метою посібника та проекту в цілому є сприяння вихованню толерантності, розвитку в молоді схильності до емпатії, співпереживання, критичного та свідомого ставлення до особливо складних аспектів суспільного життя, поваги до історії свого та інших народів; формуванню культури пам'яті та особистісного ставлення до історії, розумінню загальнолюдських цінностей.

Цільовими групами для проведення занять за матеріалами посібника є учні старших класів загальноосвітніх навчальних закладів, вчителі історії, студенти історичних факультетів університетів, майбутні педагоги.

Для обговорення у класі пропонуються теми, які містять поняття та категорії, що є спільними для різних навчальних дисциплін: історії, суспільствознавства, правознавства, етики тощо. Заняття зможуть допомогти учням осмислити такі категорії, як історична пам'ять, моральна відповідальність, свобода, моральний вибір, дискримінація, стереотипи, упередження, жертвовність, людяність. Таким чином, у використанні цих матеріалів може бути зацікавлене широке коло педагогів. Пропоновані навчально-методичні матеріали включають опис актуальності теми, покроковий план уроку, історичні документи, матеріали виставки «Голокост від куль: масовий розстріл євреїв в Україні у 1941–1944 рр.», відеосвідчення з колекцій «Яхад – Ін Унум», Архіву візуальної історії Інституту Фонду Шоа Університету Південної Каліфорнії та рекомендації щодо їхнього використання, а також інші додаткові ресурси. Усі навчальні вправи та дискусії чи то безпосередньо, чи то опосередковано звертаються до історичного контексту – історії Голокосту в Україні.

Цей навчально-методичний посібник та освітню програму за його матеріалами було розроблено в рамках проекту за підтримки Відділу преси, освіти та культури Посольства США в Україні #10/319.

Про автора

Олександр Войтенко закінчив історичний факультет Харківського державного університету, брав участь у розробці навчально-методичних матеріалів і концепції тренінгів у проектах: «Навчання толерантності на прикладі історії Голокосту», «Молодь вибирає майбутнє», «Виховуємо людину і громадянина», «Розуміємо права людини» та ін. Стажувався в проектах з громадянської освіти CIVITAS EXCHANGE (університет Боулінг Грін, США), DEEP (Вашингтон, США), тренінг тренерів (Центральноєвропейський університет, Угорщина), викладання прав людини (Польща), проектах навчання толерантності на прикладі Голокосту («Дім Анни Франк», Нідерланди; «Яд Вашем», Ізраїль; «Центр з прав людини та вивчення Голокосту», Мен, США).

Спеціаліст з питань методології та методики викладання історії, суспільних дисциплін. За останні роки працював у проектах «Дому Анни Франк» з питань виховання толерантності, ОБСЄ – з протистояння дискримінації, антисемітизму, ксенофобії. У рамках кількох проектів Інституту Фонду Шоа розробляв методику використання документального кіно та відеосвідчень для навчання (посібник «Назустріч пам'яті» за фільмом С. Буковського «Назви своє ім'я», посібник «Голодомор 1932–1933: людський вимір трагедії»).

Автор та співавтор низки методичних посібників з громадянської освіти, проблем виховання толерантності та антидискримінаційної освіти.

Нині викладає історію у гімназії міста Гадяч (Полтавська обл.) та проводить навчання правам людини для різних категорій слухачів у всіх регіонах України.

Про Інститут візуальної історії та освіти Фонду Шоа Університету Південної Каліфорнії (USC Shoah Foundation Institute for Visual History and Education)

Заснований 1994 року Стівеном Спілбергом, щоб записати на відеоплівку й зберегти спогади тих, хто пережив Голокост, а також інших свідків, Інститут Фонду Шоа є однією з найбільших бібліотек цифрових відеоматеріалів

у світі: близько 52 000 відеосвідчень 32 мовами з 56 країн. Інститут є частиною коледжу літератури, мистецтв і природничих наук Дани та Давида Дорнсайф Університету Південної Каліфорнії.

Місія Інституту Фонду Шоа спрямована на подолання упередженого ставлення, нетерпимості та фанатизму – і тих страждань, що вони несуть за собою – через застосування з освітніми цілями історичних відеоматеріалів Інституту. Інститут як частина Університету та його партнери в усьому світі працюють для сприяння науковим дослідженням та стипендіям, для забезпечення ресурсів і он-лайн інструментів для освітян, для поширення відеосвідчень з освітньою метою. Окрім забезпечення збереження відеосвідчень у своєму Архіві, Інститут співпрацює з партнерськими організаціями для документування історії тих, хто пережив або був свідком інших геноцидів. Публічний доступ до всього електронного Архіву візуальної історії Інституту Фонду Шоа наразі існує у 30 організаціях у восьми країнах. У цих місцях дослідники мають доступ до всіх свідчень і можуть працювати з системою комп'ютерного відеопошуку за каталогізованими та індексованими даними по кожному свідченню. Найближче до України таке місце розташовується у Центральному Європейському університеті (Будапешт). Часткові колекції з Архіву Інституту доступні громадськості у більше ніж 100 установах світу. В Україні відкритий доступ до колекції з 56 свідчень, що зберігається в Українському центрі вивчення історії Голокосту (<http://www.holocaust.kiev.ua/>).

Інститутом Фонду Шоа Університету Південної Каліфорнії створено 11 документальних фільмів, показаних у 50 країнах з субтитрами 28 іноземними мовами, зокрема український документальний фільм «Назви своє ім'я»¹ (режисер Сергій Буковський).

Інститут Фонду Шоа в Україні. Інститут Фонду Шоа Університету Південної Каліфорнії почав проводити інтерв'ю на території України в жовтні 1996 року. В інтерв'юванні та відеозаписі цих інтерв'ю брали участь 44 інтерв'юери й 31 оператор. Інтерв'ю були проведені в багатьох населених пунктах України, зокрема у Києві, Одесі, Балті, Бердичеві, Чернівцях, Дніпропетровську, Донецьку, Харкові, Могильові-Подільському, Сімферополі, Вінниці, Запоріжжі, Жмеринці.

Загальна кількість інтерв'ю, взятих в Україні, а також проведених за її межами українською мовою – 3446 відеоспогадів. Інтерв'ю були проведені,

¹ Вебсайт фільму «Назви своє ім'я» <http://spellyourname.org/ukr/main.php>

в основному, російською мовою, а також українською, угорською, польською, румунською мовами, на романі та на їдиш.

Інтерв'ю, проведені в Україні, а також українською мовою за її межами, включають спогади євреїв, які пережили Шоа, ромів (циган), свідків Ієгови, які пережили загрозу знищення, учасників визволення або свідків цих подій, політичних в'язнів, людей, котрі допомагали жертвам Голокосту й рятували їх від переслідувань.

Інститутом були створені освітні мультимедійні ресурси «Назустріч пам'яті»² та «Голодомор 1932–1933: людський вимір трагедії»³, а також проведені освітні програми для українських вчителів за їхніми матеріалами.

Щоб дізнатися більше про діяльність Інституту, будь ласка, відвідайте веб-сторінку <http://dornsife.usc.edu/vhi/ukrainian/>

Ініціатором створення цього навчально-методичного посібника за матеріалами виставки виступив Фонд Віктора Пінчука.

Про Фонд Віктора Пінчука⁴

Фонд Віктора Пінчука – це незалежний приватний міжнародний благодійний фонд, що базується в Україні. Мета Фонду – надати новим поколінням можливість стати творцями майбутніх змін. Фонд інвестує у трьох основних напрямках: інвестиції у людину, аби примножити людський капітал; інвестиції у суспільство, аби покращити рівень соціальної взаємодії; інвестиції у світ, аби сприяти поглибленню всесвітньої інтеграції. На сьогодні Фонд здійснює більш ніж 20 проектів в різних галузях суспільного життя, включаючи охорону здоров'я, освіту, мистецтво, розвиток громадянського суспільства і філантропії та глобальну інтеграцію.

У партнерстві з Інститутом Фонду Шоа Університету Південної Каліфорнії було створено фільм «Назви своє ім'я» про Голокост в Україні (режисер Сергій Буковський), продюсерами виступили спільно Стівен Спілберг і Віктор

² Електронний варіант посібника та відеокліпи можна завантажити з українського порталу Інституту

<http://dornsife.usc.edu/vhi/ukrainian/encounteringmemory/>

³ Електронний варіант посібника та відеокліпи можна завантажити з українського порталу Інституту <http://dornsife.usc.edu/vhi/ukrainian/holodomor/>

⁴ Докладніше про діяльність Фонду Віктора Пінчука див.:

<http://pinchukfund.org/ua/>

Пінчук. За матеріалами фільму, як уже зазначалося, було створено освітній мультимедійний ресурс «Назустріч пам'яті».

У жовтні 2006 року Фонд Віктора Пінчука організував прем'єрний показ фільму у Києві, який відбувся за участі Спілберга, представників громадської, культурної та політичної еліти, жертв Голокосту і тих, хто надавав допомогу євреям, а також журналістів. Присутність Стівена Спілберга, родинні корені якого в Україні, стала вагомим фактором для того, щоб ще раз наголосити на важливості толерантних відносин у суспільстві. За підтримки Фонду відбувся показ фільму у багатьох кінотеатрах та школах України.

Освітня програма за матеріалами мультимедійного ресурсу «Назустріч пам'яті» була фінансово підтримана Фондом Віктора Пінчука та реалізована Інститутом Фонду Шоа у партнерстві з Всеукраїнською організацією вчителів історії і суспільних дисциплін «Нова Доба» у 2007–2009 роках. У програмі взяли участь 3 200 викладачів загальноосвітніх шкіл і безкоштовно отримали комплекти ресурсу (книга та DVD-диск).

Про виставку «Голокост від куль: масовий розстріл євреїв в Україні у 1941–1944 рр.»⁵

Виставка була створена у 2007 році «Меморіалом Шоа» та Асоціацією «Яхад – Ін Унум» (Yahad – In Unum – «Разом»)⁶ за підтримки Foundation for the Memory of the Shoah та в партнерстві з радіостанцією France Culture та журналом «L'Histoire». В основі виставки – матеріали, зібрані католицьким священиком, отцем Патріком Дебуа (Patrick Desbois), з метою документально засвідчити жахливу правду про смерть 1,5 мільйона євреїв, які проживали на території України під час Другої світової війни. На виставці представлені результати чотирирічних досліджень отця Дебуа і його команди «Яхад – Ін Унум»: фотографії, зброя, кулі, одяг та свідчення очевидців. Ці матеріали відображають трагічну історію єврейського народу – чоловіків, жінок, дітей, людей похилого віку, більшість з яких було знищено німецькими

⁵ Більше про виставку див. на вебсайті http://www.memorialdelashoah.org/upload/minisites/ukraine/en/en_exposition1.htm

⁶ Докладніше про діяльність асоціації «Яхад – Ін Унум» див.: <http://www.yahadinunum.org/>

мобільними військами – есесівцями, армією, поліцією та місцевими колабораціоністами, а інша частина загинула в таборах смерті.

Про експедиції отця Патріка Дебуа

2002 року отець Патрік Дебуа, католицький священник із Франції, дід якого під час Другої світової війни був депортований до концентраційного табору № 325 у Раві-Руській Львівської області, розпочав методичне та довготривале дослідження, що стосувалося історії знищення євреїв України: ідентифікацію та експертизу всіх місць знищення євреїв, яке здійснювалось мобільними нацистськими підрозділами в Західній та Східній Україні під час Другої світової війни. Кінцевою метою цього дослідження було гідне поховання розстріляних в Україні євреїв. Ця робота проводилась разом з асоціацією «Яхад – Ін Унум», створеною в січні 2004 р. за ініціативи кардиналів Жана-Марі Люстіже і Жана-П'єра Рікара, з одного боку, та п. Ізраєля Сенже, з іншого. Головою асоціації, яка має підтримку Меморіалу Шоа (Париж), а також Папи Римського Бенедикта XVI, є отець Патрік Дебуа, директор Єпископальної комісії у справах відносин з юдаїзмом.

Офіційне ставлення Католицької церкви до євреїв і юдаїзму змінилося, починаючи з періоду понтифікату Івана XXIII (1958–1963). Під час правління наступного папи – Павла VI – були прийняті історичні рішення Другого Ватиканського собору (1962–1965). Собором була прийнята Декларація «*Nostra Aetate*» («У наш час»), підготована за Івана XXIII. Вперше в історії з'явився документ, який знімав з євреїв багатовікове звинувачення в колективній відповідальності за смерть Ісуса. Також вперше в історії офіційний документ Церкви містив ясне і недвозначне засудження антисемітизму. «...Церква, що засуджує всі гоніння на хоч яких людей, пам'ятаючи про спільну з юдеями спадщину, і рухома не політичними міркуваннями, а духовною любов'ю за Євангелієм, жалкує про ненависть, про гоніння і всі прояви антисемітизму, які хоч коли і хоч ким спрямовувались проти євреїв».

Створення та діяльність асоціації «Яхад – Ін Унум» в Україні є свідченням цих змін. Діяльність асоціації проводиться у трьох напрямках: пошук інформації в німецьких та радянських архівах, дослідження на місцях (запис свідчень, визначення місця розташування, балістичні експертизи) та збір речових доказів геноциду. Ці дослідження, проведені майже на третині території України, дали можливість підняти завісу над обставинами та умовами цього масового вбивства, ще й досі частково чи цілком невідомими. Отець Дебуа

та група експертів регулярно їздять по областях України з метою віднайдення ще живих свідків геноциду. Коли група приїздить до села, отець Дебуа розповідає літнім мешканцям про мету їхнього приїзду і пропонує їм надати свідчення.

З 2004 року «Яхад – Ін Унум» підтвердила місцезнаходження більше ніж 600 місць масових розстрілів, багато з яких не були відомі раніше, і записала свідчення більше 1700 свідків злочинів, здійснених у Східній Європі під час Другої світової війни.